

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Харьковское областное историко-археологическое общество

ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ И АРХЕОЛОГИИ УКРАИНЫ

МАТЕРИАЛЫ

VIII Международной научной конференции

9–10 ноября 2012 года

Харьков
ООО «НТМТ»
2012

УДК 93/99

ББК 63.4(2)26+63.4(2)273+63.3(0)3+63.4(0)44+63.4(2)43+63.3(2Ук52)

П78

Художник *С. Э. Кулинич*

П78 **Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VIII Международной научной конференции (Харьков, 9–10 ноября 2012 г.).** — Харьков: ООО «НТМТ», 2012. — 100 с.
ISBN 978-617-578-105-0

УДК 93/99

ББК 63.4(2)26+63.4(2)273+63.3(0)3+63.4(0)44+63.4(2)43+63.3(2Ук52)

Харьковское областное историко-археологическое общество выражает благодарность сотрудникам ДП ОАСУ «Слобожанская археологическая служба» за финансовую помощь в издании материалов конференции.

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції

9–10 листопада 2012 року

Відповідальний за випуск *С. В. Д'ячков*

Художній редактор *С. Е. Кулинич*

Комп'ютерна верстка *Ю. І. Цитковська*

Коректор *І. Л. Д'яченко*

Свідоцтво ДК № 1748 від 15.04.2004

Підписано до друку 30.10.2012. Формат 60×84/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 12,09. Наклад 300 прим.

ТОВ «НТМТ». пр. Леніна, 58, к. 108, м. Харків, 61072

ISBN 978-617-578-105-0

© Колектив авторів, 2012

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

VIII Міжнародної наукової конференції

9–10 листопада 2012 року

Харків
ТОВ «НТМТ»
2012

УДК 93/99

ББК 63.4(2)26+63.4(2)273+63.3(0)3+63.4(0)44+63.4(2)43+63.3(2Ук52)

П78

Художник *С. Е. Кулинич*

П78 **Проблеми історії та археології України: Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції (Харків, 9–10 листопада 2012 р.).** — Харків: ТОВ «НТМТ», 2012. — 100 с.
ISBN 978-617-578-105-0

УДК 93/99

ББК 63.4(2)26+63.4(2)273+63.3(0)3+63.4(0)44+63.4(2)43+63.3(2Ук52)

Харківське обласне історико-археологічне товариство висловлює подяку співробітникам ДП ОАСУ «Слобожанська археологічна служба» за фінансову допомогу у виданні матеріалів конференції.

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції

9–10 листопада 2012 року

Відповідальний за випуск *С. В. Д'ячков*

Художній редактор *С. Е. Кулинич*

Комп'ютерна верстка *Ю. І. Цитковська*

Коректор *І. Л. Д'яченко*

Свідоцтво ДК № 1748 від 15.04.2004

Підписано до друку 30.10.2012. Формат 60×84/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 12,09. Наклад 300 прим.

ТОВ «НТМТ». пр. Леніна, 58, к. 108, м. Харків, 61072

церемоній і зборів, що «являв собою складну систему циркуляції матеріальних цінностей». Людина, яка приймала участь в цій системі, була пов'язана як мінімум з двома партнерами, від яких вона отримувала і котрим передавала певні речі.

Схожі системи обміну зафіксовані Б. Маліновським на Тробріанських островах. Це система ритуального обміну «кула» престижних речей «мвалі» (браслети з білих мушлей) на «сулава» (намиста з червоних мушлей), що рухаються в протилежному напрямку. Її особливістю є те, що речі ці затримуються у людини, якій їх передали, тільки певний обмежений відрізок часу, після якого вона повинна передати їх далі. Крім цього, не всі чоловіки брали участь в «кулі»; жінки ж взагалі не мали права участі в мінових операціях. Таку ж ситуацію відмічає Ф. Роуз для аборигенів Австралії, аналізуючи мінові операції між племенами.

Сама «кула» — це церемоніальне дарування і система, що регулює суспільне життя населення Тробріанських островів. Обмін такими дарунками, так чи інакше, створює соціальні зв'язки та зобов'язання,

тому доцільно говорити про економічну сторону як про другорядну, адже основним є саме соціальний фактор. Цієї точки зору притримувався М. Мосс («Есе про дарування»).

Пам'ятки Семенівка II та III інтерпретовані як сезонні короточасні стоянки, і з огляду на відсутність «жіночих» знарядь праці заселена вона була дорослими чоловіками-мисливцями. Таким чином, можна зробити припущення, що мушлі морських молюсків були саме «чоловічими» прикрасами. На користь цього говорить і той факт, що більшість поховань у Європі та в Росії з цими прикрасами — чоловічі.

Можливо простежити певні прояви етнічної диференціації. Так, на стоянці Межиріч тільки в одному житлі були знайдені прикраси з мушель молюсків, тоді як в інших знайдено серію оброблених зубів вовка.

Таким чином, знахідки прикрас з мушлей молюсків є важливим та досить інформативним джерелом, що дає змогу простежувати певні соціокультурні відносини та зв'язки первісних колективів палеолітичного населення.

І. А. Сніжко (Харків)

ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСУ ІСНУВАННЯ СТОЯНКИ БІЛЯ с. КАМ'ЯНКА

Одним з найважливіших результатів дослідження археологічної пам'ятки є визначення її хронологічної позиції. Для встановлення віку палеолітичних пам'яток застосовуються різні методи датування в залежності від стану збереженості та вмісту культурного шару.

Пізньопалеолітична стоянка біля с. Кам'янка Ізюмського району Харківської області розташована на високому місці при впадінні в р. Сіверській Донець правої притоки р. Суха Кам'янка. Культурний шар визначається рівнем розповсюдження знахідок, не має специфічного забарвлення. Містить крем'яні артефакти, фрагменти кісток тварин, шматочки вохри та вугілля. Планіграфічна структура демонструє скупчення, що відповідають робочим місцям з обробки крем'я. Крем'яний інвентар характерний для стоянок-майстерень, що знаходяться поблизу виходів сировини. Його складають призматичні, торцеві та конічні нуклеуси, відщепи, пластини, технічні сколи. До виробів із вторинною обробкою належать бокові та серединні різці, кінцеві скребки, скребловидні, виїмчасті та стамесковидні знаряддя, пластинки з ретушованими виїмками, мікропластинки з притупленим краєм. В цілому набір знарядь характерний для пам'яток східного епігравету.

Для визначення часу існування пам'ятки застосовано стратиграфічний та палінологічний методи, оскільки кісткові рештки та вугілля представлені дрібними фрагментами, що не дають можливість провести аналіз на C^{14} .

Стратиграфічні дослідження. Культурний шар пам'ятки пошкоджений внаслідок дії наступних постгенетичних факторів: відсутність консервації артефактів після завершення функціонування пам'ятки; переміщення артефактів вгору внаслідок

процесів замерзання та відтаювання; вплив делювіальних процесів; діяльність риючих тварин. Тому важливо визначити ініціальний рівень відкладення культурних решток і його зв'язок з певними літологічними горизонтами. Для цього використано метод мікростратиграфії, що дозволив визначити рівень первинного відкладення артефактів як одноактний процес і пов'язати його з жовтуватопалевим лессовидним суглинком верхньопричорноморського літологічного підгоризонту.

Палінологічні дослідження. Палінологічний аналіз 9 проб було виконано Н. П. Герасименко в лабораторії Київського Національного університету. Для всіх зразків були одержані достовірні дані про склад споропилкових спектрів і на їх основі реконструйовані фази розвитку рослинності. Оскільки ініціальний рівень відкладення культурних решток пов'язаний з жовтуватопалевим суглинком та верхом причорноморського лесу, природне оточення існування давньої людини на пам'ятці було реконструйоване на підставі дослідження зразків 7 та 8.

Пробу 8 було взято з лесових відкладень. Під час формування горизонту територія знаходилась в межах степової зони з субперигляціальним кліматом. Деревинна рослинність представлена сосновим рідколіссям з чагарниковою березою в підліску. Вздовж русел в невеликій кількості росли вільха та верба. Трав'яниста рослинність представлена різнотравно-злаковими асоціаціями. Підвищений вміст пилку рожевих пов'язаний з наявністю куртиноутворюючих форм, типових зараз для сухих степів Чукотки. Даний інтервал можна віднести до кінця пізнього валдаю – ранньопричорноморському стадіалу, що передує пізньюльдовиків'ю (давніше 13 тис. р. т.).

Пробу 7 було взято із жовтувато-палевого суглинку, з яким пов'язана основна кількість знахідок. Під час формування відкладів район також знаходився в межах степової зони. Індикативним є поява шилку ялинки, що розповсюдилась в середній частині долини р. Сіверський Донець в алерьоді (11,8–11,1 тис. р. т.). Поява деревовидних беріз, збільшення щільності трав'янистих ценозів свідчать про підвищення во-

логості, але клімат лишився засушливим та більш холодним, ніж зараз. Відклади сформувались в умовах переходу від стадіалу до інтерстадіалу і відносяться до самого початку пізньольодовиків'я.

Отже, існування пам'ятки припадає на причорноморський етап пізнього плейстоцену і знаходиться в межах переходу від ранньопричорноморського стадіалу до початку пізньольодовиків'я.

О. Б. Супруненко (Полтава)

ЕНЕОЛІТИЧНА ГРОБНИЦЯ-ЦИСТА З ПОНИЗЗЯ СУХОГО КОБЕЛЯЧКА НА ПОЛТАВЩИНІ

Влітку 2011 р. Полтавська експедиція ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України дослідила курган у с. Петрашівці Салівської сільради Кременчуцького р-ну Полтавської обл. В цьому стратифікованому насипу виявлено 20 поховань (в т.ч. 4 енеолітичних), рештки 8-ми ям, стела і вогнище, чимало об'єктів нового і новітнього часів. Курган висотою 1,0 м і діаметром 34 м входив до складу групи на краю піщаного мису правого берега р. Сухий Кобелячок (ліва притока Дніпра).

У східній частині споруди, в первинному насипу круглої в плані форми з темного гумусованого супіску та мулу в основі, дм. 7 м і висотою 0,5 м, містилася раньоенеолітична «кам'яна скриня» (пох. 3), влаштована на рівні похованого ґрунту. Це була п'ятикутна в плані кам'яна гробниця-циста, складена з брил сірого граніту, перекрита стелоподібними плитами з того ж каменю, зорієнтована в меридіональному напрямку. Її утворювали поставлені у вертикальному положенні плитчасті блоки рваного граніту, простір між якими був заповнений меншим камінням. Гробницю перекривали три товсті стелоподібні плити: дві — прямокутної форми зі скругленими кутами, одна — п'ятикутна, як виявилось, зміщена від попереднього положення у XVIII ст. Для встановлення гранітних каменів стінок цисти у мулистій підсищі і ґрунті відкопувалися канавки по контуру споруди — шириною 0,25–0,80 м і завглибшки 0,25–0,30 м. Вага використаних каменів становила — від 1–5 кг до 220–250 кг.

За формою блоку, дві плити перекриття відповідають обрисам стел з округлим головним виступом чи без нього, типу III В, за Є. Ю. Новицьким. На одній з них наявне фалічне зображення (в рельєфі). Ще одна масивна п'ятикутна плита, з природним уступом на зовнішній пласкій поверхні, подібна до стел із загостреним верхнім краєм, типу II Б.

Зовнішні розміри цисти — 1,45 × 2,38 м, розміри внутрішнього обсягу — 1,72–1,80 × 0,62–0,96 м, його площа — близько 1,1 кв. м, висота гробниці від основи — 0,72–0,83 м.

Південна частина заповнення поховання була зритою на площі 0,5 × 0,7 м грабіжницькою ямою XVIII ст. Стелоподібна плита над перекопом виявилася зміщеною з попереднього положення на схід, поза цисту.

Щільне заповнення гробниці двошарове — безпосередньо вміст захоронення і підсіпка в основі, на якій було влаштоване рівне дно поховання. Підсіпку утворював мішаний супісок з численними вуглинами, горілими гілочками і стеблами болотяної рослинності, уламками ліпного посуду, окремими шматочками кісток дитини, — рештки тризної відправи і супутньої влаштуванню поховання жертви.

Захоронення було влаштоване для чоловіка у віці 35–40 років, останки якого збереглися більше ніж наполовину. Встановлена випростана на спині позиція небіжчика горілиць, з руками вздовж тулуба і, вірогідно, підігнутими ногами. Все дно могили встилав тонкий шар зотлілих решток кори, поверхня якої була всуціль всипана буро-коричневою вохрою, помітною і на кістках скелету. У північно-західному кутку гробниці знаходилася округла пляма яскраво-червоної вохри дм. 11 см. Поряд з нею та на кістках скелету відзначені кілька невеликих грудочок такої ж вохри, вохристі шматочки місцевого залізного кварциту.

Більша кількість знахідок містилася у підстиляючому дню поховання шарі «ущільнення» деталей гробниці. Звідси походило 12 уламків ліпного посуду, крупинки яскраво-червоної вохри, дрібні шматочки мушлів річкових черепашок, численні вуглини, зуби й уламки черепа дитини у віці 6–7 років. З-поміж них виділяється частина шийки ліпного горщика із заглаженою поверхнею, прикрашеного відбитками гребінця, а нижче — двома смугами високого зигзагу, між яким вміщені скошені відтиски того ж штампю. В тісті більшості черепків — органіка, «білі волоски» і сліди вигорілих мушель. Є фрагменти пласких денечок кількох ліпних горщиків, грудочки залізного кварциту рожево-червоного кольору.

Основне поховання петрашівського кургану віднесене до кола енеолітичних скелянських степових старожитностей і виступає свідченням просування на терени Полтавщини носіїв цієї групи пам'яток на початку IV тис. до н. е.

Зараз ця рідкісна для просторів лісостепового Лівобережного Подніпров'я мегалітична кам'яна споруда доступна для огляду відвідувачів Полтавського краєзнавчого музею.